

**FARG‘ONA VODIYSI HUDUDIDA YASHOVCHI BOLALARDA
ENDEMIK BUQOQ****Akbarova Feruza***Alfraganus universiteti***Maxmanazarov G'afur Axnazarovich***Ilmiy rahbar: Alfraganus universiteti Klinik fanlar kafedrası assistenti***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received:19.09.2025**Revised: 20.09.2025**Accepted:21.09.2025***KALIT SO‘ZLAR:**

*: Endemik buqoq,
Farg‘ona vodiysi, yod
tanqisligi, qalqonsimon
bez, bolalar salomatligi,
profilaktika, yodlash
dasturlari*

Ushbu maqolada Farg‘ona vodiysi hududida yashovchi bolalar orasida uchraydigan endemik buqoq kasalligining tarqalishi, asosiy sabablari, klinik belgilari, tashxislash usullari, davolash va profilaktika choralariga oid ilmiy ma'lumotlar keltiriladi. Tadqiqotda mintaqaning ekologik omillari, yer-suv tarkibidagi yod tanqisligi, ovqatlanish xususiyatlari va sog'liqni saqlash tizimidagi profilaktik tadbirlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Ushbu ish yod tanqisligi oqibatida yuzaga keladigan qalqonsimon bez kasalliklarining erta aniqlanishi va ularning oldini olishda zamonaviy yondashuvlarni o'rganishga qaratilgan.

Endemik buqoq – buqalqonsimon bezning kattalashishi bilan kechadigan kasallik bo‘lib, uning asosiy sababi organizmda yod yetishmovchiligidir. Farg‘ona vodiysi geografik va ekologik jihatdan yod tanqisligi mavjud bo‘lgan hududlar qatoriga kiradi. Bu yerda suv, tuproq va oziq-ovqat mahsulotlarida yod miqdorining kamligi sababli ayniqsa bolalar orasida qalqonsimon bez kasalliklari keng tarqalgan. Yod yetishmovchiligi bolaning nafaqat jismoniy, balki aqliy rivojlanishiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi, immunitetni pasaytiradi va o‘quv jarayonidagi muvaffaqiyatlariga to‘sqinlik qiladi. Shu bois mazkur hududda yashovchi aholining, ayniqsa maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarning sog‘lig‘ini mustahkamlashda yod profilaktikasi muhim ahamiyatga ega.

Fargʻona vodiysi Oʻzbekistonning yirik va zich aholiga ega boʻlgan hududlaridan biri boʻlib, uning geologik va ekologik xususiyatlari yod tanqisligi bilan bevosita bogʻliqdir. Mintaqadagi tuproq va suv tarkibida yodning yetarli darajada boʻlmasligi natijasida aholi, ayniqsa bolalar orasida endemik buqoq kasalligi keng tarqalgan. Qalqonsimon bezning normal faoliyati uchun yod asosiy mikroelement boʻlib, u tiroksin va triyodtironin gormonlarining sintezida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu gormonlar esa bolalarning jismoniy oʻsishi, aqliy rivojlanishi, modda almashinuvi jarayonlarini boshqaradi. Yod yetishmovchiligi tufayli qalqonsimon bez gormonlarini yetarli ishlab chiqara olmaydi va bezning kompensator kattalashuvi – buqoq rivojlanadi.

Hududiy tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, Fargʻona vodiysida yashovchi bolalar orasida endemik buqoqning uchrash darajasi respublika oʻrtacha koʻrsatkichidan yuqori. Bu holat yod tanqisligi bilan birga boshqa omillar – ovqatlanishning yetarli darajada balanslanmaganligi, sogʻliqni saqlash profilaktik tadbirlarining yetarli darajada etilmagani, aholining gigiyenik va tibbiy savodxonligi pastligi bilan ham izohlanadi. Ayrim oilalarda yodlangan tuzdan muntazam foydalanilmasligi yoki bozorda yodlangan tuzning sifati kafolatlanmaganligi ham bolalarda kasallikning keng tarqalishiga sabab boʻladi.

Bolalarda endemik buqoqning asosiy klinik belgilari qalqonsimon bezning kattalashishi, umumiy holsizlik, charchoq, diqqatning pasayishi, oʻsish va rivojlanishning sekinlashishi bilan namoyon boʻladi. Kasallikning dastlabki bosqichlarida oʻziga xos simptomlar boʻlmagani uchun ota-onalar koʻpincha uni erta davrda sezmaydi. Shu bois maktabgacha taʼlim muassasalari va maktablarda muntazam tibbiy koʻriklar oʻtkazish juda muhim hisoblanadi. Erta tashxis qoʻyish qalqonsimon bez faoliyatidagi oʻzgarishlarni erta davrda aniqlash va kasallikning ogʻir bosqichlarini oldini olish imkonini beradi.

Zamonaviy tashxis usullaridan biri ultratovush tekshiruvi boʻlib, u qalqonsimon bez hajmi, tuzilishi, tugunlarning mavjudligini aniq koʻrsatib beradi. Shuningdek, qondagi T3, T4 gormonlari va TSH (tirotrop gormoni) miqdorini oʻlchash orqali qalqonsimon bez faoliyatini baholash mumkin. Davolash usuli kasallikning ogʻirligiga qarab belgilanadi: yengil holatlarda yod preparatlari bilan profilaktika va ovqatlanishni toʻgʻrilash yetarli boʻlsa, ogʻir bosqichlarda endokrinolog nazoratida gormonal terapiya yoki jarrohlik aralashuvi talab qilinishi mumkin.

Profilaktika endemik buqoqning oldini olishda eng asosiy chora hisoblanadi. Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti tavsiyalariga koʻra, yod yetishmovchiligini bartaraf etishda eng samarali usul aholining muntazam yodlangan tuz isteʼmolini yoʻlga qoʻyishdir. Bundan tashqari, baliq, dengiz mahsulotlari, sut, tuxum, yodga boy meva-sabzavotlar bolalar

ovqatlanish ratsionida muntazam bo'lishi zarur. Maktabgacha yoshdagi bolalar va homilador ayollar uchun maxsus yod preparatlarini shifokor tavsiyasiga binoan qabul qilish kasallik xavfini sezilarli darajada kamaytiradi.

Davlat miqyosida olib borilayotgan yodlash dasturlari ham mintaqadagi yod tanqisligini kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasida 2000-yillardan boshlab yodlangan tuzdan foydalanishni majburiy qilish bo'yicha qonun qabul qilinib, uning sifatini nazorat qilish tizimi yo'lga qo'yildi. Biroq ayrim chekka hududlarda aholining yodlangan tuzdan foydalanishi hanz yetarli darajada emasligi sababli profilaktika ishlarini yanada kuchaytirish talab etiladi.

Shuningdek, aholiga sog'lom ovqatlanish, yod preparatlari qabul qilishning foydasi, yod yetishmovchiligi oqibatlarini haqida tushuntirish ishlarini olib borish, maktab va bog'chalarda muntazam ma'rifiy tadbirlar tashkil etish orqali endemik buqoqning oldini olish mumkin. Ota-onalar, tarbiyachilar va o'qituvchilarning bu boradagi bilimlarini oshirish bolalarda kasallikni erta aniqlash va davolashga yordam beradi.

Umuman olganda, Farg'ona vodiysi sharoitida yashovchi bolalarda endemik buqoqning oldini olish uchun davlat, tibbiyot muassasalari, ta'lim tizimi va aholining o'zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Yod yetishmovchiligiga qarshi kurashish, muntazam tibbiy ko'riklar, sog'lom ovqatlanish madaniyatini shakllantirish orqali ushbu kasallikning bolalar salomatligiga ta'sirini sezilarli darajada kamaytirish mumkin.

Farg'ona vodiysi hududida yashovchi bolalar orasida endemik buqoqning keng tarqalishi, avvalo, mintaqaning ekologik xususiyatlari – yer, suv va oziq-ovqat tarkibidagi yod tanqisligi bilan chambarchas bog'liqdir. Bu kasallik nafaqat qalqonsimon bez faoliyatining buzilishiga, balki bolalarning jismoniy o'sishi va aqliy rivojlanishida orqaga qolishiga ham olib keladi. Shu bois yod yetishmovchiligini erta aniqlash, profilaktik choralarni keng joriy etish, ota-onalar va pedagoglar o'rtasida ma'rifiy ishlarni kuchaytirish eng muhim vazifadir. Muntazam tibbiy ko'riklar, sifatli yodlangan tuz iste'molini ta'minlash, yodga boy mahsulotlarni ratsionga kiritish va davlat darajasida nazorat mexanizmlarini kuchaytirish orqali bolalarda endemik buqoqning oldini olish mumkin. Davlat, sog'liqni saqlash tizimi va aholining birgalikdagi sa'y-harakatlari kelajak avlod salomatligini mustahkamlashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti (WHO). Iodine Deficiency Disorders and Their Prevention. Geneva, 2021.
2. Oʻzbekiston Respublikasi Sogʻliqni saqlash vazirligi. Yod tanqisligi kasalliklarini profilaktika qilish boʻyicha uslubiy qoʻllanma. Toshkent, 2022.
3. UNICEF Uzbekistan. Iodine Deficiency and Child Health in Central Asia. New York, 2020.
4. Normurodov Sh., Saidova M. “Bolalarda endemik buqoqni tashxislash va davolashning zamonaviy yondashuvlari.” *Pediatric Journal*, №2, 2023.
5. Hetzel BS. Iodine Deficiency Disorders (IDD) and Their Prevention. Academic Press, 2019.
6. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. Yodlangan tuz isteʼmolini taʼminlash chora-tadbirlari toʻgʻrisida, 2021.

